

Analysis and classification of factors and capacities affecting the promotion of social capital by causal layer analysis

Article Info

ABSTRACT

Keywords:

Social Capital, Casual Layer Analysis, Futures Studies, Qazvin Province

Abstract: Social capital is an asset and credit derived from social relations. Having this capital will facilitate the advancement of affairs, reduce costs and save capital. Its importance is such that its existence leads to the effectiveness and optimization of affairs for the exploitation of other assets. However, so far the methods taken to prevent the reduction of this valuable capital have not been successful and it is still necessary to identify the factors affecting the state of social capital and the effects and consequences it can have. In this research, using the casual layer analysis as one of the futures studies methods to deeply investigate the cause of a phenomenon in different layers, the factors affecting the status of social capital in four layers have been identified. Based on this, these factors are identified and classified in four layers of litany, systemic, worldview and metaphorical, and based on this, the existing capacities of province to improve the status of social capital in these four layers have been determined.

Cite this article:

© The Author(s).

DOI:

واکاوی و دسته‌بندی عوامل و ظرفیت‌های مؤثر بر ارتقای وضعیت سرمایه اجتماعی با روش تحلیل علی لایه‌ای

۱- مهدی نیکویه (نویسنده مسئول)

۲- شهریار شیرویه پور

۳- حاکم قاسمی

چکیده

سرمایه اجتماعی دارایی و اعتباری است که از روابط اجتماعی حاصل می‌شود. برخورداری از این سرمایه موجب تسهیل در پیشبرد امور، کاهش هزینه‌ها و ذخیره کردن سرمایه‌ها می‌شود. اهمیت آن به حدی است که وجود آن موجب اثربخشی و بهینه شدن امور برای بهره‌برداری از سایر سرمایه‌ها می‌گردد. با این وجود تاکنون اقداماتی که جهت جلوگیری از کاهش این سرمایه ارزشمند صورت گرفته است نتوانسته توفیقی حاصل نماید و همچنان شناسایی عوامل مؤثر بر وضعیت سرمایه اجتماعی و آثار و پیامدهایی که می‌تواند داشته باشد ضرورت دارد. در این پژوهش، با استفاده از روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها به‌عنوان یکی از روش‌های آینده‌پژوهی برای بررسی عمیق علت رخداد یک پدیده در لایه‌های مختلف، به شناسایی عوامل مؤثر بر وضعیت سرمایه اجتماعی در چهار لایه پرداخته شده است. بر این اساس این عوامل در چهار لایه لیتانی، سیستمی، جهان‌بینی و استعاره‌ای مشخص و دسته‌بندی و بر همین مبنا ظرفیت‌های موجود در استان برای ارتقای وضعیت سرمایه اجتماعی در این چهار لایه تعیین شده‌اند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که توجه به عوامل مؤثر در لایه‌های زیرین مثل لایه جهان‌بینی و گفتمان و همچنین عوامل مؤثر لایه اسطوره و استعاره می‌تواند تا حدود زیادی به کمک مسئله کاهش سرمایه اجتماعی آمده و با کاربست راهبردهایی بر مبنای همین روش می‌توان به ارتقا سرمایه اجتماعی امیدوار تر بود.

کلید واژه‌ها: سرمایه اجتماعی؛ آینده‌پژوهی؛ تحلیل لایه‌ای علت‌ها

مقدمه

مفهوم سرمایه اجتماعی مفهومی پیچیده، چندوجهی و فرارشته‌ای است (مجنونی و همکاران، ۱۳۹۶). سرمایه اجتماعی یکی از محبوب‌ترین مفاهیمی است که طی سال‌های گذشته از جامعه‌شناسی پدید آمده است و عنوان شده که می‌تواند سهم مهمی در سلامت، رفاه و درک روابط جمعی و فردی داشته باشد (Enfield & Nathaniel, ۲۰۱۳; Forsell, et al., ۲۰۲۰; Nicholson & Hoye, ۲۰۰۸; Putnam, ۲۰۰۲).

سرمایه اجتماعی به‌عنوان یک سازه اجتماعی^۱ است که ریشه آن به اواخر قرن بیستم و آثار پیر بوردیو (۱۹۸۶) و جیمز کلن (۱۹۸۸) برمی‌گردد. سرمایه اجتماعی بوردیو بر پیامدهای ارتباطاتی در سطح فردی متمرکز بود و کارهای کلن بر اهمیت عملکرد سرمایه اجتماعی برای نتایج گروه‌های کوچک مانند خانواده‌ها و همچنین جایگاه آن در ساختارهای اجتماعی متمرکز بود (Adam & Roncevic, ۲۰۰۳; Castle, ۲۰۰۲).

نظریه سرمایه اجتماعی از دو واژه "اجتماعی" که به اهمیت تعاملات مثبت انسانی مبتنی بر روابط و "سرمایه" که به اعتبار و اطلاعات دارای ارزش اشاره دارد گرفته شده است (Moore & Kawachi, ۲۰۱۷; Matthews, ۲۰۱۶). سرمایه اجتماعی با تأکید بر روابط اجتماعی به‌عنوان دسترسی به دارایی‌های مهم برای جوامع و افراد پدید آمده است (Field, ۲۰۰۸; Bourdieu, ۱۹۸۶). سرمایه اجتماعی منبعی است که افراد و گروه‌ها می‌توانند با عضو شدن در شبکه‌های اجتماعی به آن دست پیدا کنند (Carrillo Álvarez, E., & Riera Romaní, ۲۰۱۷). سرمایه اجتماعی از طریق تعاملات اجتماعی تولید، توسعه یا ایجاد می‌شود و ادبیات این حوزه معمولاً به بهره‌گیری از قدرت انجمن‌ها و شبکه‌های آن‌ها برای کار خوب در جامعه اشاره دارند (Forsell et al., ۲۰۲۰).

نظر به اینکه سرمایه اجتماعی تأثیرات فراوان و بسزایی بر ابعاد سیاسی و اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی جامعه دارد (مجنونی توتاخانه و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۶)، بررسی دلایل کاهش میزان سرمایه اجتماعی و یا عوامل مؤثر در بهبود سرمایه اجتماعی مسئله کلیدی است و می‌تواند به رشد همه‌جانبه، توسعه استان و در نهایت کشور منتهی گردد. اکثر مطالعات صورت گرفته در این حوزه به شناسایی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی و سنجش وضعیت سرمایه اجتماعی پرداخته‌اند (موسوی خامنه، ۱۳۹۶؛ آزاد و همکاران، ۱۳۹۸؛ درویشی و همکاران، ۱۳۹۹)؛ ولی هیچ‌کدام از مطالعات به بررسی عمیق دلایل اصلی و لایه‌های زیرین مسائل و مشکلات در این حوزه نپرداخته‌اند. اکثر مطالعات و روش‌های حل مسئله در این حوزه بر لایه‌های افقی تمرکز دارند (اینکه مسئله چیست؛ راه‌حل آن کدام است؛ چه کسی می‌تواند آن را حل کند؛ و از کجا و چگونه اطلاعات بیشتری درباره‌ی مسئله به دست آوریم) ولی با توجه به اینکه در همه مسائل، سطوح مختلف "واقعیت" وجود دارد، این پژوهش بر بعد عمودی حل مسئله تمرکز می‌کند و ضمن اینکه تمرکز افقی را نادیده نمی‌گیرد.

در پژوهش حاضر با توجه به این شکاف موجود در تحقیقات به تجزیه و تحلیل عوامل اصلی پنهان در سطوح و لایه‌های گوناگون رخداد یک پدیده با استفاده از روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها پرداخت شده است تا پژوهشگر بتواند در آینده تعمق کند و در جهت ساخت وضع مطلوب در آینده قدم بردارد در پژوهش حاضر اولین قدم جهت تدوین برنامه فراگیر در این حیطه، شناسایی و اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی با تأکید بر ظرفیت‌های آن است. لذا سؤالی که مطرح می‌شود این است که علل اصلی کاهش سرمایه اجتماعی چه می‌تواند باشد؟ بر همین اساس در این پژوهش سعی شده با استفاده از روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها به بررسی و تحلیل عوامل اصلی مؤثر بر سرمایه اجتماعی در چهار لایه مختلف پرداخته شود.

^۱ social construct

۲- مبانی نظری و پیشینه تحقیق

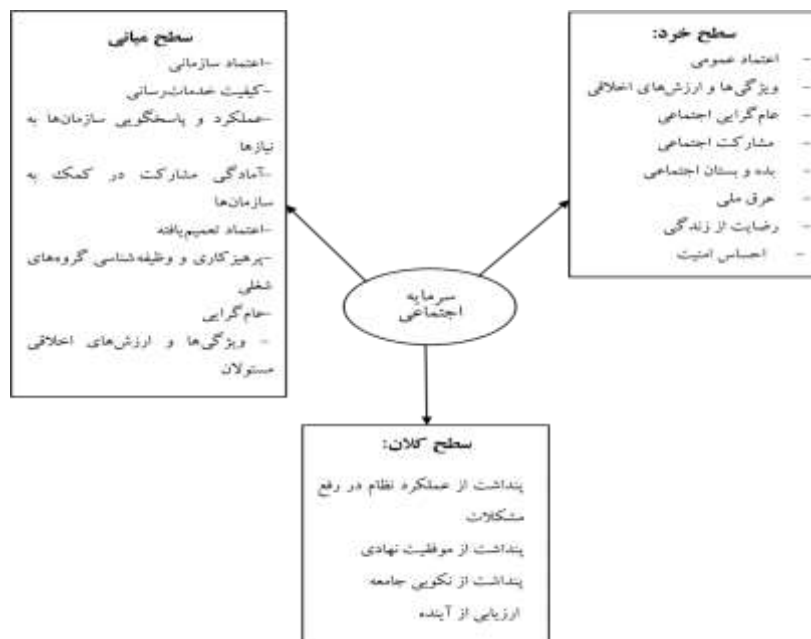
باوجود توجهات زیادی که به سرمایه اجتماعی شده است، تعریف مشخص و واحدی از آن وجود ندارد، اما اینکه شامل نتایج مثبت و منفی است محققان اتفاق نظر دارند (lee et al., ۲۰۱۴).

سرمایه اجتماعی اگرچه درباره ابعاد مفهومی آن نیز توافق کاملی وجود ندارد، اما می‌توان سه عنصر اعتماد اجتماعی، وجود و حضور مجموعه معینی از هنجارها که اساساً شامل عناصری از قبیل ادای تعهدات، صداقت و ارتباطات دوجانبه است و همچنین گسترش شبکه‌های اجتماعی را از اجزا و عناصر اصلی و کلیدی آن دانست (توانا و مهری، ۱۳۹۵). در این مقاله سرمایه اجتماعی به مجموعه توانایی افراد و گروه‌ها، دارایی‌ها و ارزش‌هایی اطلاق می‌شود که از طریق مشارکت و فعالیت در شبکه‌های اجتماعی شکل می‌گیرد و در آن ارزش اجتماعی وسیله ای است برای رسیدن به اهداف مشترک در سطح کلان بوسیله برقراری ارتباط بین مردم. همان‌طور که عنوان شد سرمایه اجتماعی یکی از مهم‌ترین عناصر پویای نظام اجتماعی و فرهنگی هر جامعه به حساب می‌آید. به طوری‌که اندیشمندان حوزه جامعه‌شناسی آن را به‌عنوان یکی از عناصر اصلی در پایداری اجتماعی می‌دانند (توانا و مهری، ۱۳۹۵).

سرمایه اجتماعی را در سطوح مختلفی در جامعه می‌توان یافت. از این رو آن را در سه سطح تقسیم کرده‌اند: سطح خرد، سطح میانی و سطح کلان (غفاری، ۱۳۹۴؛ استاد رحیمی و زالی، ۱۳۹۲؛ مجنونی توتاخانه و همکاران، ۱۳۹۶).

در سطح خرد، سرمایه اجتماعی شامل شبکه‌هایی از افراد گروه‌های مختلف اجتماعی مانند دوستان، اقوام و خانواده‌ها و روابط آن‌ها با یکدیگر می‌شود. در این سطح، به افراد موجود در شبکه اشاره شده است که بر اثر تعامل میان آن‌ها شناخت حاصل می‌گردد و هویت اعضاء شکل می‌گیرد. در سطح میانی سرمایه اجتماعی در سطوح سازمان‌ها و نهادها مورد توجه و بررسی قرار می‌گیرد؛ اما در سطح کلان که فراگیرترین جنبه سرمایه اجتماعی است، سرمایه اجتماعی در سطح ملی مطرح می‌شود که از رسمی‌ترین روابط و ساختارهای نهادی تشکیل شده است. درحالی‌که سطح خرد بیشتر مرتبط به ارتباطات غیررسمی افراد در سطوح محلی و منطقه‌ای است. به همین دلیل در این سطح سرمایه اجتماعی با عنوان نهادی آمده که نهادهای سیاسی و مدنی از طریق سرمایه اجتماعی کلان شکل می‌گیرند (چلبی، ۱۳۹۵؛ ۷۰-۶۶: Abbasi et al., ۲۰۱۴).

اهمیت بررسی و تحلیل سرمایه اجتماعی از آنجا ناشی می‌شود که این نوع از سرمایه نقش بسیار مهمی در کارایی و اثربخشی سرمایه فیزیکی و انسانی دارد. این نقش به حدی است که برخی معتقدند بدون سرمایه اجتماعی سایر سرمایه‌ها کارا نخواهد بود. باوجود سرمایه اجتماعی هم استفاده از سرمایه‌های دیگر مؤثرتر می‌شود و هم می‌توان با مصرف کمتر سرمایه‌های دیگر به نتایج بهتری دست یافت.

شکل ۱- ابعاد و مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی (قاسمی و همکاران، ۱۴۰۰)

ضرورت پژوهش در حوزه سرمایه‌های اجتماعی هم از آنجا ناشی می‌شود که اغلب بررسی‌ها حاکی از کاهش سرمایه‌های اجتماعی است. اگرچه گزارش‌ها و تحقیقاتی که در این زمینه صورت گرفته اغلب محرمانه بوده و منتشر نمی‌شود اما اظهارنظرهای مسئولان و مدیران در سطح ملی و منطقه‌ای اغلب اشاره به کاهش سرمایه‌های اجتماعی دارد. از این‌رو بررسی این موضوع با توجه به آثار و پیامدهایی که می‌تواند داشته باشد ضرورت می‌یابد.

در همین راستا، با بررسی پیشینه و مطالعات صورت گرفته از سال ۱۳۷۹ تا ۱۳۹۹، میزان سرمایه اجتماعی استان قزوین در بین سال‌های ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۵ میان استان‌های مختلف در رتبه متوسط کشوری قرار داشته است. همان‌طور که از جدول زیر مشهود است. در مطالعه حسینی و همکاران (۱۳۷۹) استان قزوین از لحاظ رتبه سرمایه اجتماعی در کشور رتبه ۱۵، در مطالعه سعادت (۱۳۸۰) در کشور رتبه ۱۸ و در مطالعه عبداللهی و همکاران (۱۳۸۵) رتبه ۱۵ را دارا بوده است. این مطالعات به‌خوبی نشان می‌دهند در طول این سال‌ها (۱۳۷۹، ۱۳۸۰، ۱۳۸۵) رتبه میانگین استان قزوین در سطح متوسط کشوری قرار داشته است و اگر میانگین کشوری را در دامنه ۱ تا ۵ در نظر بگیریم استان قزوین در بین استان‌های کشور در طول این سال‌ها سطح متوسط قرار داشته است.

جدول ۱. رتبه سرمایه اجتماعی قزوین در طی سال‌های مختلف (قاسمی و همکاران، ۱۴۰۰)

سال	رتبه سرمایه اجتماعی استان قزوین	محققان
۱۳۷۹	۱۵	حسینی و همکاران
۱۳۸۰	۱۸	سعادت
۱۳۸۵	۱۵	عبداللهی و همکاران
۱۳۹۴	۲۷	غفاری

اما همان‌طور که در جدول بالا مشخص است، در مطالعه غفاری (۱۳۹۴) که در سطح کشور صورت گرفته است و نسبت به مطالعات دیگر چه از حیث مؤلفه‌های سنجش سرمایه اجتماعی و چه از حیث جامعیت وضعیت بهتری داشته است، استان قزوین در سال ۱۳۹۴ نسبت به سال ۱۳۸۵ افت فاحشی در رتبه‌بندی و وضعیت سرمایه اجتماعی در کشور داشته است و در بین استان‌های کشور رتبه نازل ۲۷ را کسب کرده است. نتایج مطالعات غفاری (۱۳۹۴) نشان می‌دهد میانگین وضعیت سرمایه اجتماعی در استان قزوین نسبت به میانگین سرمایه اجتماعی در کشور (۲/۷۹) مقدار کمتری داشته و در استان قزوین این مقدار میانگین ۲/۶۶ بوده است که از لحاظ رتبه‌بندی در وضعیت مناسبی نسبت به دیگر استان‌ها قرار نداشته است و تنها نسبت به ۵ استان مانند تهران، اصفهان و مازندران که وضعیتی مناسبی از لحاظ میانگین سرمایه اجتماعی ندارند وضعیت بهتری داشته است. همچنین قاسمی و همکاران (۱۳۹۹) به بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی در سه سطح خرد، میانی و کلان در استان قزوین پرداخته‌اند و میانگین سرمایه اجتماعی ۲/۹۸ به دست آمده که همچنان پایین‌تر از حد متوسط ۳ است. با توجه به مرور پیشینه پژوهش مشخص شد که سرمایه اجتماعی در سطح استان قزوین در طی سال‌های گذشته کاهش یافته است و به تبع آن باید علل وقوع این امر بررسی و با شناسایی ظرفیت‌های استان راهکارهایی می‌تواند برای افزایش سرمایه اجتماعی ارائه شود.

۳- روش‌شناسی پژوهش

بر مبنای ادبیات پژوهشی و مطالعات صورت گرفته در این حوزه، رویکرد کیفی در تحلیل و روش تحلیل علی- لایه‌ای استفاده شده است. این روش برای نخستین بار در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل علی لایه‌ای: فراساختارگرایی به مثابه روش»^۱ در مجله فیوچرز^۲ مطرح شد. امروزه این روش به دلیل ایجاد فرصت در جهت درک و تفکر عمیق در مورد مسائل، کاربرد بسیاری دارد (قنبری، ۱۳۹۴: ۲۹). این روش تأکید بسیار کمی بر توسعه درونی فردی و بیشتر روی عوامل اجتماعی و فرهنگی تمرکز دارد (Slaughter, ۲۰۰۸). در این روش که به صورت لایه لایه اجرا می‌شود امکان تفکر عمیق در مورد آینده و بررسی داستان‌هایی که باعث ایجاد واقعیت کنونی شده‌اند وجود دارد (Hoffman, ۲۰۱۲: ۲). جیمز دیتور عقیده دارد که بعد از پیدایش روش دلفی، روش تحلیل لایه ای علت‌ها تقریباً نخستین روش و رویکرد نوین در حوزه مطالعات آینده‌ها است. این روش بیشتر روی تحلیل عمودی مسائل و حوزه‌های آینده تمرکز دارد و بر عکس روش‌هایی مثل "پس‌نگری"^۳ و "برنامه‌ریزی بر پایه سناریوها"^۴ بر لایه‌های عمیق پدیده‌ها تمرکز دارد (خزایی و همکاران، ۹۲). مختصات کلی تحلیل علی- لایه‌ای به شرح زیر است (عنایت‌الله، ۱۳۸۸):

^۱ Causal Layered Analysis: Poststructuralism as method

^۲ Futures

^۳ Backcasting

^۴ Scenario Based Planning

- ۱- لایه لیتانی^۱ یا مسئله عینی که ناظر بر عینی‌ترین و آشکارترین سطح آینده است و فهم آن نیاز به مهارت‌های تحلیلی خاصی ندارد. دیدگاه بدون پرسش و معمول واقعیت است. سطح لیتانی واقعیت‌هایی را که اغلب به وسیله اخبار یا سایر رسانه‌ها برای اهداف سیاسی و اغلب اغراق آمیز ارائه می‌شوند، شناسایی می‌کند (قنبری، ۱۳۹۴: ۳۰)
- ۲- لایه نظام‌های علی^۲ که ناظر بر عوامل اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و تاریخی است. داده‌های به دست آمده از سطح اول در این سطح تفسیر می‌شوند و مورد سوال قرار می‌گیرند ولی در مورد پارادایمی که مسئله در آن بوجود آمده سوالی مطرح نمی‌شود. سازمان‌ها و موسسه‌های حوزه سیاست‌گذاری در این سطح به تحلیل علمی و کارشناسانه رخدادهای آینده می‌پردازند و نتایج آن را در قالب گزارش‌هایی در سایت‌ها، روزنامه‌ها و نشریه‌ها انتشار می‌دهند. در این لایه، نقش دولت و سایر کنشگران و خبرگان دانشگاهی پررنگ می‌شود (Hoffman, ۲۰۱۲)
- ۳- لایه سوم؛ لایه جهان‌بینی^۳ و گفتمان‌ینام دارد که علاوه بر پرداختن به دعاوی معرفتی مرتبط با آینده، درصدد مشروعیت بخشی به این دعاوی است و به دنبال شکل دهی علت‌های اجتماعی ایجاد کننده مسئله عینی در لایه اول است. تمرکز این لایه بیشتر بر پارادایمی است که باعث می‌شود ما رویدادهای جهان پیرامون خود را واقعی یا برعکس غیرواقعی درک کنیم (Inayatullah, ۲۰۱۳). مهمترین ویژگی بارز در این سطح در اصل بررسی ریشه‌های عمیق دیدگاه‌ها و باورهای شکل دهنده دو سطح قبلی است. یعنی ابتدا به شناسایی ذینفعان مسئله می‌پردازد و سپس به بررسی چگونگی شکل‌گیری گفتمان‌های عمیق بر اساس جهان‌بینی و باورهای آن‌ها تاکید دارد. در این سطح تاکید بر شناسایی و کشف گفتمان‌های گوناگونی است که آینده را شکل می‌دهند و در اصل به دنبال بررسی چگونگی تاثیر گفتمان‌های به کار رفته و ایجاد شده در شکل‌گیری خود مسئله است (Hoffman, ۲۰۱۲).
- ۴- لایه چهارم، لایه اسطوره‌ها و استعاره‌ها است. این اسطوره‌ها و استعاره‌ها کاملاً به صورت ناخودآگاه باعث ایجاد گفتمان‌ها و جهان‌بینی غالب که باعث ایجاد علت‌های اجتماعی در سطح دوم و مسئله عینی در سطح اول می‌شوند. تصویب‌های ذهنی عمیق و داستان‌های نهفته شکل دهنده آینده در این سطح بررسی می‌شوند و این نکته باید در نظر گرفته شود که این تصویرها و داستان‌ها ریشه در احساس مردم دارند نه ریشه در تفکر آن‌ها. به همین دلیل، درک استعاره‌ها و اسطوره‌ها نه تنها باعث آشکار سازی لایه‌های عمیق تمدنی شکل‌دهنده به یک آینده مشخص می‌شود بلکه با شناسایی و رهگیری عوامل ناخودآگاه در ذهن افراد بر مبنای این داستان‌ها، خلق آینده را و رای مرزهای عقلانی امکان پذیر می‌سازد (عنایت‌الله، ۱۳۸۸: ۱۰).
- بنابراین روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها به شرح مذکور، ناظر بر آینده‌پژوهی فرای چهارچوب‌های متعارف است. به عبارت روشن‌تر تحلیل‌های دانشگاهی عادی متمایل به لایه دوم و تا حدودی لایه سوم است و در این تحلیل‌ها به ندرت به لایه چهارم توجه می‌شود. درحالی‌که در روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها، تمامی قلمروهای معرفت‌شناختی مؤثر در شکل‌گیری آینده توجه می‌شود. از این رو نمی‌توان هیچ لایه و حوزه معرفت‌شناختی را نسبت به حوزه و لایه دیگر برتر دانست (Inayatullah, ۲۰۰۸)؛ بنابراین روش فوق یکی از روش‌های مناسب تحلیلی - کاربردی است که در تحلیل عوامل مؤثر مورد استفاده پژوهشگران قرار می‌گیرد. نقاط قوت این روش در فهم لایه‌های شکل‌دهنده به روند تحولات را به شرح زیر می‌توان برشمرد:

- توجه به ابعاد عینی و ذهنی شکل‌دهنده به روندهای مؤثر بر سرمایه اجتماعی
- در این روش ارائه راهبردهای کوتاه‌مدت و بلندمدت برای حل مسئله مورد توجه است.

^۱ Litany

^۲ Systemic Causes

^۳ Worldviews

- روش علی- لایه‌ای به دنبال شناسایی عوامل شکل‌دهنده به روندهای مسئله است و نه پیش‌بینی رویدادها.
 - توان این روش برای گذر از سطحی‌نگری در روش‌های متعارف
- عناصر تعیین کننده در هر لایه بر اساس نظر کولین روسو^۱ در جدول زیر احصا شده است (قنبری، ۱۳۹۴: ۳۱).

جدول شماره ۲: عناصر لایه‌های تحلیل لایه‌ای علت‌ها (قنبری، ۱۳۹۴: ۳۱)

لایه اول	لایه دوم	لایه سوم	لایه چهارم
- روندهای کمی	- علل اجتماعی	- ساختار اجتماعی	- استعاره
- مسائل	- تعبیر	- زبانی	- اسطوره
- رویدادها	- تحلیل موردی	- فرهنگی	- داستان‌های عمیق
- موضوعات	- نقش مقامات	- گفت‌وگو	- ناخودآگاه
- پیش‌فرض‌ها	- شرح‌های فنی	- فرض‌های عمیق‌تر	- طرح پرسش
- پیش‌داوری	- بدون پرسش	- نحوه بازنگری مسئله	- پرسش‌های معطوف به
- بدون پرسش		- سناریوها	- دگرگون‌سازی مسئله
		- پرسش از مسئله	

۴- یافته‌های تحقیق (بر اساس روش تحلیل لایه‌ای)

برای بررسی مسئله کاهش سرمایه اجتماعی بر مبنای استفاده از روش تحلیل لایه‌ای، در چهار سطح مختلف لیتانی، سیستمی، جهان‌بینی و اسطوره این مسئله مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. بر همین اساس، ابتدا عوامل موثر بر مسئله مطرح شده در چهار لایه مختلف شناسایی شدند و مورد بررسی قرار گرفتند. ابزار و روش جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش شامل مطالعات کتابخانه‌ای و استفاده از کتب و نشریات، جستجو در پایگاه‌های اینترنتی و فیش‌برداری از مقالات و منابع مختلف فارسی و لاتین، برگزاری پنل و نشست خبرگانی با تعدادی از نخبگان، صاحب‌نظران و اساتید حوزه جامعه‌شناسی و سرمایه اجتماعی، مدیران ارشد و کارشناسان اداره کل فرهنگ و ارشاد استان قزوین، معاونت اجتماعی استانداری قزوین، مدیران سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان، سازمان تبلیغات اسلامی، دادگستری قزوین، دانشگاه علوم پزشکی قزوین، صداوسیما قزوین و حوزه علمیه قزوین است. در این نشست‌ها این عوامل در چهار لایه مورد بررسی و کنکاش قرار گرفتند که مشخص شد عوامل مختلف هر یک به نسبتی در شکل‌گیری وضعیت سرمایه اجتماعی مؤثرند.

همچنین نشست‌های تخصصی برای شناسایی ظرفیت‌های موجود در استان برای ارتقاء سرمایه اجتماعی برگزار شد. نتایج حاصل از این نشست‌ها نشان داد که ظرفیت‌ها، فرصت‌ها و امکانات فراوانی در لایه‌های مختلف در استان قزوین وجود دارد که بکار گرفتن آن‌ها در چارچوب یک راهبرد کلان می‌تواند موجب بهبود و ارتقاء سرمایه اجتماعی در استان شود. با این رویکرد در این بخش تلاش می‌شود تا مهم‌ترین عوامل اثرگذار بر سرمایه اجتماعی را که در شکل دادن وضع کنونی سرمایه اجتماعی در استان مؤثر بوده‌اند شناسایی شوند و ظرفیت‌های موجود در استان در چهار لایه بررسی گردید

^۱ Collin Russo

پژوهش حاضر نیز در فضا و در شرایطی انجام شده است که هم‌زمان با آن رویدادهایی در جامعه اتفاق افتاد که می‌توان آن‌ها را مخرب سرمایه اجتماعی به شمار آورد. (البته تأثیر رویدادها بر سرمایه اجتماعی می‌تواند مثبت و سازنده و یا منفی و مخرب و یا دوگانه باشد. بدین معنا که در بخشی تأثیر مثبت داشته باشد اما بر بخشی دیگر تأثیر منفی). این پژوهش در زمانی به سنجش سرمایه اجتماعی پرداخت (سال ۱۳۹۹) که در آن زمان و در زمان منتهی به آن رویدادهایی اتفاق افتاد که با توجه به پیامدهای آن‌ها تأثیرات مخربی بر سرمایه اجتماعی داشتند؛ زیرا رویدادهایی که در زمان نزدیک به زمان افکار سنجی اتفاق می‌افتند، به علت آنکه در خاطرها زنده هستند و اذهان دچار فرایند فراموشی و تأثیرپذیری از رویدادهای بعد از آن‌ها نشده‌اند، تأثیراتشان بر اذهان عمومی بسیار زیاد است.

مهم‌ترین این رویدادها و عوامل زمینه‌ای مؤثر بر وضعیت سرمایه اجتماعی در استان قزوین عبارت‌اند از: شیوع ویروس کرونا، وقوع سیل‌های بنیان‌کن سال ۱۳۹۸، حادثه سقوط هواپیمای اوکراینی، سیاست فشار حداکثری دولت وقت آمریکا و فشارهای ناشی از آن بر مردم، تداوم و استمرار مشکلات و معضلات اقتصادی و مصائب ناشی از آن برای مردم.

۱-۴. شناسایی و دسته‌بندی عوامل مؤثر در ۴ لایه

پس از مشخص شدن این عوامل زمینه‌ای، بر اساس روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها در چهار لایه عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی با برگزاری نشست‌های خبرگانی یک‌به‌یک لایه‌ها از سطح به عمق بررسی شدند و عوامل مؤثر بر وضع کنونی سرمایه اجتماعی در هر لایه‌های مختلف (لیتانی، ساختارها، جهان‌بینی و نمادها) معرفی شدند که در ادامه این عوامل در جداولی ذکر شده است.

لایه ظاهری: در بررسی لایه‌های ظاهری (لیتانی) یک پدیده اجتماعی، به عواملی پرداخته و توجه می‌شود که به‌عین قابل‌رؤیت هستند و اغلب افراد جامعه آن را مشاهده می‌کنند و تأثیرات منفی یا مثبت آن را درک می‌کنند. در اینجا به برخی از این عوامل که در شکل‌گیری وضعیت نامناسب سرمایه اجتماعی در استان مؤثرند پرداخته شده که در جدول زیر به آن‌ها اشاره شده است.

جدول ۳. عوامل مؤثر در سطح ظاهری

عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی در سطح ظاهری	
۱. تأثیر مشکلات سطح کلان بر سطح استانی	۲. فقدان اجماع نخبگانی و نداشتن چشم‌انداز واحد
۳. محدودیت منابع و اعتبارات	۴. تداوم و استمرار مشکلات اقتصادی
۵. افزایش و گسترش مشکلات اجتماعی	۶. شکاف‌ها و منازعات سیاسی
۷. افزایش نارضایتی	۸. فقدان مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی
۹. عدم رضایت از خدماتی که ارائه می‌شود	۱۰. نارضایتی از سرعت و کیفیت ارائه خدمات
۱۱. عدم درک متقابل و برآورده نشدن انتظارات و تقاضاها	۱۲. فقدان نشاط اجتماعی و احساس نارضایتی از زندگی
۱۳. ضعف خدمات پس از فروش	۱۴. فقدان صبوری و بردباری متقابل
۱۵. سیاست‌ها و رویه‌های متفاوت سازمان‌ها در ارائه خدمت	۱۶. حلقه مفقوده نظارت و ارزیابی درون‌سازمانی
۱۷. فقدان آموزش مناسب و آگاهی	۱۸. گسترش روحیه بی‌تفاوتی
۱۹. فقدان حس مسئولیت و احساس تعهد اجتماعی	۲۰. ضعف همبستگی اجتماعی به علت وجود شکاف‌های اجتماعی
۲۱. فقدان حس بومی‌گرایی	۲۲. عدم تناسب بین کیفیت محصول و قیمت آن

واکوی و دسته بندی عوامل و ظرفیت‌های موثر بر ارتقای وضعیت سرمایه اجتماعی

لایه نظام‌ها و ساختارها: نظام‌ها و ساختارها، چارچوب‌هایی تقریباً صلبی ایجاد می‌کنند و رفتارها را قالب‌بندی می‌کنند. از این‌روست اگر در لایه سطحی و ظاهری ما شاهد بروز رفتارهایی هستیم باید ریشه آن‌ها را در یک‌لایه عمیق‌تر یعنی در نظام‌ها و ساختارها جستجو کنیم. در اینجا برخی از وضعیت‌های سیستمی و ساختاری که تأثیر منفی بر سرمایه اجتماعی در استان دارند معرفی می‌شوند.

جدول ۴. عوامل مؤثر در سطح ساختارها و سیستم‌ها

عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی در سطح ساختارها و سیستم‌ها	
۱. ارتباط سیستمی بین استان و نظام کلان جامعه	۲. تمرکزگرایی و سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی متمرکز
۳. فقدان ارتباط ساختاری و نظام‌مند بین مردم با قانون‌گذاران، سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان	۴. بحران مرحله گذار: بر هم خوردن وفاق مبتنی بر سنت‌ها و شکل‌نگرفتن وفاق اجتماعی
۵. ساختار فرهنگی-اجتماعی ناهمگن	۶. ساختار حکمرانی چندپاره
۷. ساختار اقتصادی ناهمگن	۸. ساختار اقتصادی معلق بین اقتصاد دولتی و ساختار اقتصاد آزاد
۹. غیبت سرمایه اجتماعی در اسناد و نظام برنامه‌ریزی	۱۰. فقدان ساختار قدرتمند حمایت از کسب‌وکارها و استارت‌آپ‌ها
۱۱. ساختارها و دستگاه‌های پیچیده و دست‌وپاگیر اداری	۱۲. عدم شفافیت در ادارات و فرایندهای خدمت‌رسانی
۱۳. ضعف روابط درون‌سازمانی بین کارکنان	۱۴. انعطاف‌ناپذیری سیستمی
۱۵. شکاف سیستمی بین ارائه‌کننده خدمت و دریافت‌کننده	۱۶. یک‌طرفه بودن رابطه در سیستم تولیدکننده و مصرف‌کننده
۱۷. فقدان یکپارچگی سیستمی و همکاری بین بخشی	۱۸. نامشخص بودن تکالیف و وظایف کارکنان در ادارات و سازمان‌ها
۱۹. فقدان ساختارهای جدید اجتماعی با هویت	۲۰. ضعف ساختارهای تعاونی
۲۱. فقدان نظام تأمین اجتماعی قدرتمند	۲۲. فقدان ساختارهای مشارکت مردم در امور اجتماعی
۲۳. فقدان شبکه‌های ارتباطی در جامعه بین مردم، نخبگان، متخصصین و مسئولین	

لایه گفت‌وگوها و باورها: در لایه گفت‌وگوها به باورها و اعتقادات و گفت‌وگوها می‌پردازیم که در جامعه جاری است توجه می‌شود. این باورها ممکن است درست یا غلط باشند اما وجود آن‌ها بر اقدامات و عملکردها و ساختارها تأثیر می‌گذارد. در اینجا (جدول زیر) به بخشی از باورها که تأثیرات منفی عمیقی بر سرمایه اجتماعی دارند پرداخته می‌شود.

جدول ۵. عوامل مؤثر در سطح گفت‌وگوها و باورها

عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی در سطح گفت‌وگوها و باورها	
۱. باور به وجود فساد فراگیر	۲. باور به وجود ظلم و فقدان عدالت
۳. باور به ناکارآمدی ساختارها	۴. باور به عمل نکردن به وظایف و تعهدات
۵. باور به ارجحیت منافع شخصی و گروهی بر منافع جمعی	۶. باور به بی‌فروغ شدن ارزش‌های اخلاقی و هنجارهای ارزشی

۷. باور به بدتر شدن وضع در آینده	۸. باور به قانون‌گریزی
۹. باور به عدم صداقت و رواج دروغ‌گویی در جامعه	۱۰. باور به وجود ناامنی
۱۱. باور به وقت‌گذرانی کارکنان در ادارات	۱۲. ضعف گفت‌وگو و خدمت
۱۳. شکل نگرش گفت‌وگو هویت و منافع جمعی	۱۴. باور به غلبه رقابت بر همکاری و تعاون در جامعه
۱۵. ضعف گفت‌وگو حقوق شهروندی	

لایه نمادها و استعاره‌ها: روش و نظریه تحلیل لایه‌ای قائل به این است که انسان‌ها در هنگام اقدام و عمل و برای بروز دادن کنش یا واکنشی معمولاً به سمبل‌ها و نمادهای ذهنی که در طی سال‌ها در ذهن رسوب کرده‌اند رجوع و منطبق بر آن عمل می‌کنند. برخی از آن‌ها که به کلیت جامعه و دولت و یا به بخش از جامعه و یا سازمان‌ها و نهادهای خاص اشاره دارند. در جدول زیر عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی در این لایه مشخص شده است.

جدول ۶. عوامل مؤثر در سطح نمادها و استعاره‌ها

عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی در سطح نمادها و استعاره‌ها

۱. جدایی دولت از مردم	۲. دولت مسئول مسائل ریزودرشت جامعه
۳. سازمان‌ها و ادارات کارگزار دولت نه خادم مردم	۴. دولت نماد ناکارآمدی و ضعف
۵. سال‌به‌سال بدتر از این	۶. اصل بر فساد به جای اصل بر برائت
۷. بخور بخوره: اینکه اگر نخوری می‌خورند	۸. کی به کیه تاریک: اشاره به فقدان نظارت
۹. کار مال تراکتور است	۱۰. رابطه به جای ضابطه
۱۱. سه پ: اشاره دارد به پارتی‌بازی، پول (پرداخت رشوه) و پروری	۱۲. بند پ: حل مسائل از طریق پارتی‌بازی
۱۳. قوم‌و خویش‌بازی	۱۴. ژن خوب
۱۵. جنس خوب یعنی جنس خارجی	۱۶. برند خارجی نشانه شخصیت
۱۷. دزد و پلیس دستشان تو یک‌کاسه است	۱۸. ترساندن بچه‌ها از پلیس
۱۹. بیمارستان را کشتارگاه یا قصاب‌خانه توصیف کردن	۲۰. دزدبازار
۲۱. چک و لطفیه سازی منفی از قزوین و قزوینی	۲۲. الگوهای مثبت به عنوان استثنا
۲۳. فردگرایی به جای جمع‌گرایی	۲۴. رسانه میلی
۲۵. باندبازی	۲۶. پخمه پروری
۲۷. میدان غریب کش: میدان ورودی شهر که باید نمایانگر ویژگی‌های مثبت شهر باشد به میدان غریب کش شهرت یافت	

۲-۴. شناسایی و دسته‌بندی ظرفیت‌های موجود در ۴ لایه

برای به دست آوردن نتیجه مطلوب، علاوه بر شناسایی و استفاده از ظرفیت‌های موجود، ظرفیت‌سازی و ایجاد ظرفیت‌های جدید در آینده و بهره‌برداری از آن‌ها نیز ضروری است. با این یادآوری که علاوه بر شناسایی ظرفیت‌های موجود، لازم است در آینده از ظرفیت‌های جدیدی که ایجاد می‌شود نیز استفاده کرد، در این قسمت تلاش می‌شود تا ظرفیت‌های موجود استان که می‌توان آن‌ها را برای ارتقاء سرمایه اجتماعی در استان بکار گرفت، بر اساس روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها در ۴ سطح شناسایی و معرفی شوند.

ظرفیت‌های لایه سطحی و ظاهری: ظرفیت‌های موجود در استان در لایه سطحی و ظاهری اشاره دارد به امکانات، ابزارها و موقعیت‌هایی که در استان وجود دارد. آن‌ها به صورت بالقوه و بالفعلی فرصت‌هایی را ایجاد و در اختیار قرار می‌دهند که می‌تواند برای تقویت سرمایه اجتماعی مورد استفاده قرار گیرند. ظرفیت‌ها در این لایه شامل مواردی است که در جدول زیر مشخص شده است.

جدول ۷. ظرفیت‌ها در سطح ظاهری

ظرفیت‌ها برای افزایش سرمایه اجتماعی در سطح ظاهری	
۱. سرمایه‌های انسانی استان	۲. جمعیت کم و کوچک بودن استان
۳. وجود شهرک‌های صنعتی بزرگ در استان قزوین	۴. ظرفیت افراد با سابقه و خوش‌نام قزوینی در سطح ملی
۵. سنت‌ها و آداب‌ورسوم موجود در استان	۶. جاذبه‌های گردشگری در استان
۷. امام‌زاده‌ها و مراکز و هیئت‌های مذهبی	۸. وجود افراد خیر بومی در استان
۹. وجود افراد توانمند در استان	۱۰. امکان استفاده از توانمندی‌های متخصصان
۱۱. ظرفیت‌های ورزشی	۱۲. ظرفیت‌های حوزه سلامت در استان
۱۳. امکانات و ابزارهای ارتباطی الکترونیک و رسانه‌ها	۱۴. مساجد و ائمه جمعه و جماعات

ظرفیت‌های لایه ساختاری و سیستمی: ظرفیت‌های موجود در استان در لایه سیستمی به ساختارهای موجود در استان اشاره دارد که به صورت بالقوه و بالفعل فرصت‌هایی را برای تقویت سرمایه اجتماعی ایجاد و خلق می‌کنند و با استفاده از آن‌ها می‌توان برای ارتقاء سرمایه اجتماعی در استان اقدام کرد. دستگاه‌ها، سازمان‌ها و ادارات استان به‌عنوان ذینفعان اصلی ارتقاء سرمایه اجتماعی، ساختارها و دستگاه‌هایی را در اختیار دارند که می‌توانند از مجرا و مسیر آن‌ها و حمایت و پشتیبانی مستمر و سازمان‌یافته از برنامه‌ها و سیاست‌های تقویت سرمایه اجتماعی، راه رسیدن به وضع مطلوب سرمایه اجتماعی را هموار نمایند. این ساختارها با فعالیت در حوزه‌های مختلف به شرح زیر می‌توانند برای ارتقا سرمایه اجتماعی بکار گرفته شوند.

- ۱- ساختارهای و نظام‌های فرهنگی و هنری،
- ۲- ساختارها و نظام‌های علمی و آموزشی،
- ۳- ساختارها و نظام‌های اجتماعی،
- ۴- ساختارها و نظام‌های اقتصادی،
- ۵- ساختارها و نظام‌های انتظامی و امنیتی،
- ۶- ساختارها و نظام‌های سیاسی،

اما در کنار سیستم‌ها و ساختارهای رسمی و دولتی، برخی از سیستم‌ها و ساختارهای غیررسمی و غیردولتی، بیشتر با ویژگی فراگیری و ماهیت اجتماعی و فرهنگی وجود دارند که زیرساخت‌هایی را برای ارتقاء سرمایه اجتماعی در اختیار قرار می‌دهند که با به‌کارگیری آن‌ها می‌توان با ظرفیت‌سازی زمینه ارتقاء سرمایه اجتماعی را فراهم کرد. برخی از این سیستم‌ها و ساختارها را که می‌توان به خدمت گرفت به شرح جدول زیر هستند.

جدول ۸. ظرفیت‌های در سطح ساختارها

ظرفیت‌ها برای افزایش سرمایه اجتماعی در سطح ساختارها و سیستمی	
۱. ویژگی‌های جغرافیایی استان	۲. قرابت با پایتخت
۳. حلقه پیوند شش استان بزرگ کشور	۴. موقعیت گذرگاهی استان
۵. آزمون بودن در اجرای طرح‌های ملی	۶. سند آمایش سرزمین و سند راهبردی استان
۷. طرح آمایش علم و فناوری استان	۸. سند فرهنگی - اجتماعی استان

۹. سند سی دی اس	۱۰. طرح جامع سلامت
۱۱. سازمان‌های مردم‌نهاد استان	۱۲. سازمان‌های خیریه و عام‌المنفعه
۱۳. انجمن‌ها و اتحادیه‌های صنفی	۱۴. شهرداری‌ها و سرای محله‌ها
۱۵. استارت آپ‌ها	۱۶. شبکه‌های اجتماعی مجازی

ظرفیت‌های لایه باورها و گفتمان: ظرفیت‌های موجود در استان در لایه گفتمانی اشاره دارد به باورها، اعتقادات، گفتمان‌ها و نگرش‌هایی که در استان وجود دارد و ظرفیت‌های بالقوه و بالفعلی برای تقویت سرمایه اجتماعی محسوب می‌شوند که در جدول زیر به آن‌ها اشاره شده است.

جدول ۹. ظرفیت‌های موجود در سطح باورها و گفتمان

ظرفیت‌ها برای افزایش سرمایه اجتماعی در سطح باورها و گفتمان

۱. باورهای مذهبی	۲. سرمایه‌های فرهنگی بالقوه و بالای استان
۳. سنت‌ها و آداب‌ورسوم بومی استان	۴. هویت تاریخی استان
۵. فرهنگ و گفتمان وقف و خیرات	۶. پایبندی به ارزش‌ها و سنت‌های اخلاقی

ظرفیت‌های لایه نمادها و استعاره‌ها: ظرفیت‌های موجود در استان در لایه سمبل‌ها و نمادها اشاره دارد به سمبل‌ها، نمادها و استعاره‌هایی تا که در استان و درباره استان وجود دارد. آن‌ها به صورت بالقوه و بالفعلی زمینه‌ها و ظرفیت‌هایی را برای تقویت سرمایه اجتماعی در اختیار قرار می‌دهند. این ظرفیت‌ها در جدول زیر اشاره شده است.

جدول ۱۰. ظرفیت‌های موجود در سطح نمادها

ظرفیت‌ها برای افزایش سرمایه اجتماعی در سطح نمادها و استعاره‌ها

۱. مینودر (دروازه بهشت)، این عنوان این ظرفیت را دارد که تصویری مثبت قزوین را در ذهن ترسیم و آن را شهری آرمانی معرفی می‌کند.	۲. دارالمؤمنین: این عنوان مردم قزوین را مردمی مؤمن و باخدا و بر این اساس مورد اعتماد معرفی می‌کند
۳. مهمان‌نوازی عنوانی که مردم دوستی را تداعی می‌کند و حس اعتماد را برمی‌انگیزد	۴. پایتخت خوشنویسی: معرفی قزوین به عنوان پایتخت خوشنویسی، اندیشه ورزی، فرهنگ‌پروری و فرهیختگی را تداعی می‌کند
۵. سوغات قزوین: نمادی سرشار از کیفیت و احترام به مصرف‌کننده است. نمادی که اعتماد می‌سازد	۶. غذای قزوینی نمادی از ذوق، سلیقه، حکمت و مرغوبیت و کیفیت هستند.
۷. چشمه نور نمادی از نقش و تأثیر قزوین در طرح‌های توسعه و پیشرفت ملی	۸. مشاهیر قزوینی: آن‌ها حس احترام، اعتماد و غرور را برمی‌انگیزند
۹. شهر امن: نمادی که در صورت جای گرفتن در اذهان حس آرامش و رضایت را ایجاد می‌کند و تسری می‌دهد	

۵- جمع بندی و نتیجه‌گیری

با توجه به موضوع مهم سرمایه اجتماعی و کاهش آن به عنوان یک مسئله بسیار با اهمیت و همچنین با توجه به بررسی پیشینه‌های مرتبط با شناسایی عوامل مؤثر بر این کاهش و راهکارهایی که برای افزایش سرمایه اجتماعی در مقالات و پژوهش‌های گوناگون ارائه شده است، کاملاً

واضح و مبرهن است که تا کنون راهکارهایی که در این تحقیقات پیشین ارائه شده اند یا کاملاً با شکست روبرو شده و یا این راهکارها اثر بسیار کمی برای بهبود اوضاع داشته اند. نکته قابل تامل این است که اکثر راه حل‌ها برای بهبود وضعیت سرمایه اجتماعی، با نگاه تجربه‌گرایی و عینیت‌گرایی بررسی شده اند. بر مبنای همین ضعف در این حوزه، ضروری است که با در هم شکستن ساختارهای کنونی و نگاهی انتقادی نسبت به آینده، گذشته و حال داشته باشیم تا بتوان راهکارهایی با اثرگذاری بیشتر در آینده ارائه داد.

با کاربست روش تحلیل لایه‌ای علی، قادریم به لایه‌های بافتاری درونی و زیرین یک واقعیت که در این پژوهش کاهش سرمایه اجتماعی هست، نفوذ کرده و با استفاده از این نفوذ ارکان شکل دهنده مسئله را مورد سوال قرار داده و بر همین اساس با تحلیل مسئله در چهار سطح لیتانی، سیستمی، جهان‌بینی یا گفتمانی و اسطوره‌ای، راهبردها و راهکارهایی نوین در سطوح بنیادین جهت اقدام برای شکل دهی به آینده مطلوب در حوزه سرمایه اجتماعی در کشور ارائه داد. با بررسی ادبیات پژوهشی مشخص شد تاکنون بیشتر سیاست‌ها و راهکارهای ارائه شده برای افزایش سرمایه اجتماعی در سطوح لیتانی و سیستمی، وقتی به سطوح پایین‌تر (یعنی سطح جهان‌بینی و گفتمان و سطح اسطوره و استعاره) به جای تاثیرگذاری مثبت؛ اثر کاملاً برعکس گذاشته و نه تنها انگیزه‌ای برای این افزایش نبوده‌اند بلکه کاملاً به‌طور معکوس عمل کرده‌اند (رحمت‌اللهی و همکاران، ۱۳۹۵؛ دینی ترکمانی، ۱۳۸۵؛ زبیری و ابراهیمی، ۱۳۹۳).

بر مبنای همین کمبود و اثرگذاری معکوس، کاربست روش تحلیل لایه‌ای علی می‌تواند باعث فهم عمیق و تعاملی علت رخداد یک مسئله (موضوع کاهش سرمایه اجتماعی) شود و در راستای ارتقای آن کمک بسیاری نماید. ذکر این نکته ضروری است که روش تحلیل لایه‌ای علی، روشی بسیار موثر جهت ارائه چهارچوب تحلیلی در بسیاری از موضوعات اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی و به‌خصوص موضوعات و مسائلی که با داده‌های کمی مرتبط نیستند، می‌باشد. البته پیاده سازی این روش بسیار نیازمند توانمندی، تخصص و خلاقیت‌های مجریان است و کاربران این‌گونه روش‌ها باید به توسعه فردی و فرهنگی توجه ویژه‌ای داشته باشند. بر همین اساس ضروری است که برای پژوهش‌های آینده این نکته در نظر گرفته شود که بر مبنای همین روش، راهبردهایی عملی و واقع‌بینانه برای شکل‌دهی به آینده مطلوب در سطوح مختلف لیتانی، سیستمی، جهان‌بینی و استعاره طراحی شوند.

شناخت دقیق وضع موجود می‌تواند پایه محکم و استواری باشد برای بنا کردن آینده مطلوب بر آن. بر اساس این روش و نظریه برای شناختن عوامل مؤثر بر وضع موجود، مطالعه و پژوهش از لایه ظاهری آغاز می‌شود. پژوهش‌گر با شناخت لایه ظاهری یک‌به‌یک لایه‌ها را مطالعه می‌کند و پشت سر می‌گذارد تا به عمیق‌ترین لایه‌ها برسد. منطق این روش و فرضی که بر آن استوار است این است که صورتی در زیر دارد آنچه در بالاست؛ یعنی هر لایه‌ای که مطالعه می‌کنیم و علل و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری یک وضعیت را در آن لایه پیدا می‌کنیم باید دریابیم که چه علل و عواملی آن لایه رویی را شکل داده‌اند؛ بنابراین به مطالعه لایه‌های عمیق‌تر می‌پردازیم و از لایه ظاهری (لیتانی) به لایه سیستمی، از لایه سیستمی به لایه گفتمانی و از لایه گفتمانی به لایه نماد، استعاره و اسطوره می‌رسیم.

اما برای راهبرد پردازی و ارائه راهکارهای پیشنهادی لازم است تا پژوهش‌های آتی این نکته را در نظر بگیرند که برای ساختن وضع مطلوب حرکت از لایه زیرین آغاز می‌شود و به سمت لایه‌هایی رویی و ظاهری می‌آید. منطق و فرض مبنایی این حرکت آن است که تا زمانی که لایه‌های عمیق و ژرف اصلاح نشده است نمی‌توان در لایه‌های سطحی و ظاهری تغییر ایجاد کرد. اگر بناست سرمایه اجتماعی ارتقاء یابد لازم است علل و اسباب آن در لایه‌های زیرین فراهم گردد و بر پایه آن‌ها لایه‌هایی رویی شکل داده شود. همچنین باید توجه داشت اصلاح و ارتقاء سرمایه اجتماعی امری تدریجی است و در بلندمدت اتفاق می‌افتد، تداوم و استمرار فرایند اجرای راهبرد طراحی شده ضروری است. با اجرای یک برنامه یک یا دو ساله

نمی‌توان انتظار ارتقاء سرمایه اجتماعی را داشت. بلکه باید به انتظار نشست و با اجرای راهبرد و برنامه‌های مبتنی بر آن در دوره‌های بلندمدت، شاهد به بار نشستن اقدامات و عملکردهایی بود که در جهت ارتقاء سرمایه اجتماعی صورت می‌گیرد.

نکته بسیار مهم دیگر در طراحی راهبرد برای ارتقاء سرمایه اجتماعی این است که سرمایه اجتماعی در یک رابطه متقابل شکل می‌گیرد؛ بنابراین برای بررسی عوامل مؤثر بر آن و همچنین بررسی راهبردهای اصلاح و ارتقاء آن باید به هر دو سوی این تعامل توجه داشت؛ بنابراین راهبردهایی که برای ارتقاء سرمایه اجتماعی ارائه می‌شود باید معطوف به هر دو طرف ارتباط و تعامل باشد. به‌ویژه در سطح کلان و سطح میانی برخی راهبردها باید معطوف به دولت و نهادهای دولتی باشد و برخی راهبردها معطوف به مردم و دریافت‌کنندگان خدمات.

در نهایت برای ارتقا سرمایه اجتماعی لازم است بیش از هر چیز در جهت اصلاح و ترمیم نگرش‌های مردم اقدام شود. برای اصلاح و ترمیم نگرش‌های مردم توجه به دو نکته ضروری است:

نکته بسیار مهم اول اینکه نگرش‌ها ماهیتی ذهنی و انتزاعی دارند. این نگرش‌ها از یک‌سو در انطباق با واقعیت‌ها شکل می‌گیرد؛ یعنی ما در مواجهه با واقعیت نسبت به آن ذهنیت پیدا می‌کنیم و نگرشمان شکل می‌گیرد؛ اما برخی مواقع و به‌ویژه امروزه در عصر ارتباطات و اطلاعات ذهنیت افراد جامعه و نگرش آن‌ها علاوه بر تماس با واقعیت، تحت تأثیر اطلاعات، اخبار و تبلیغاتی است که ارائه می‌شود و ذهن‌ها را بمباران اطلاعات می‌کنند؛ بنابراین نگرشی که در ذهن افراد ایجاد می‌شود، بیش از آنکه منطبق بر واقعیت باشد، همسو و هم‌جهت با اطلاعات، اخبار و تبلیغاتی است که دریافت می‌کند. این مسئله ما را بدین سو رهنمون می‌سازد که تنها با اصلاح و تغییر در امور واقع و اصلاح عملکردها، نمی‌توان تغییر نگرش‌ها و ارتقاء سرمایه اجتماعی را رقم زد. بلکه ضمن تلاش برای امور واقع و اصلاح عملکردها باید در جهت تغییر و اصلاح ذهنیت‌ها نیز اقدام شود.

نکته دوم اینکه اصلاح این نگرش‌ها تنها به عملکردهای استانی مربوط نمی‌شود؛ زیرا نگرش‌ها در سطوح استانی تحت تأثیر عملکردهای مسئولان در سطح کلان نیز قرار دارند. سرمایه اجتماعی در استان‌ها از یک‌سو مستقیماً از عملکردها در سطح کلان ملی تأثیر می‌پذیرد. ارتقاء سرمایه اجتماعی در استان به‌ویژه در سطح کلان به عملکرد مسئولان سطح کلان بستگی دارد و تحت تأثیر آن‌هاست؛ بنابراین برای اصلاح نگرش‌ها لازم است برخی از اقدامات و تلاش‌ها در سطح کلان صورت گیرد تا نگرش مثبتی در استان‌ها ایجاد شود که سرمایه اجتماعی ارتقاء یابد.

منابع:

- آزاد، محرم؛ رحمتی فیروز جاه، علی؛ عباسی اسفجیر، علی‌اصغر (۱۳۹۸). بررسی ارتباط سرمایه‌ی اجتماعی با توسعه‌ی پایدار شهری (مطالعه‌ی موردی: استان مازندران). مطالعات جامعه‌شناختی شهری دوره ۱۱، شماره ۱ - شماره پیاپی ۲۰، صفحه ۱۹۷-۲۲۰.
- استاد رحیمی، رضا؛ زالی، نادر. (۱۳۹۲). بررسی وضعیت مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی شهری در شهرهای مرکزی استان آذربایجان. جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۴(۱)، ۲۳۰-۲۰۹.
- توانا، مصطفی؛ مهری، اکبر. (۱۳۹۵). بررسی و تحلیل ابعاد سرمایه اجتماعی و تأثیر آن بر مؤلفه‌های امنیت در محلات تاریخی شهر (نمونه موردی: بافت تاریخی شهر ورامین). فصلنامه علمی تخصصی دانش انتظامی ویژه شرق تهران، ۳(۹)، ۶۳-۹۰.
- چلبی، مسعود (۱۳۹۵). تحلیل نظری و تطبیقی در جامعه‌شناسی، تهران: نشر نی.
- حسینی، سید امیرحسین؛ زهرا علمی (میلا) و محمود شارع پور (۱۳۸۶). رتبه‌بندی سرمایه اجتماعی در مراکز استان‌های کشور، رفاه اجتماعی، پاییز، ۷۲۶، ۵۹-۸۴.
- خزایی، سعید؛ جلیوند، محمدرضا؛ نصراللهی، لیلا (۱۳۹۴). بررسی نظری روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها در حوزه آینده‌پژوهی. فصلنامه مطالعات آینده‌پژوهی، سال دوم، شماره ۶، ۷۱-۱۰۲.
- درویشی، محمدرسول؛ قاندری، محمدرضا؛ کشیشیان سیرکی، گارینه؛ توحیدفام، محمد. (۱۳۹۹). تحلیلی بر توسعه پایدار شهری با تکیه بر شاخصه های سرمایه اجتماعی و اعتماد عمومی (نمونه موردی: منطقه ۲ شهر تهران). فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش و برنامه ریزی شهری، ۱۱(۴۰)، ۲۰۱-۲۱۶.

- دینی ترکمانی، علی (۱۳۸۵). تبیین افول سرمایه اجتماعی. رفاه اجتماعی، ۶ (۲۳): ۱۷۲-۱۴۷
- رحمت الهی، حسین؛ آقامحمدآقایی، احسان؛ بالوی، مهدی. (۱۳۹۵). کاهش سرمایه اجتماعی، دولت و مشارکت مردم. مجله علمی مدیریت سرمایه اجتماعی، ۳ (۳): ۶۱-۳۵. doi: ۱۰.۲۲۰۵۹/jscm.۲۰۱۶.۶۰۶۶۶۶۴۳۵-۶۱۱
- زبیری، هدی؛ ابراهیمی پورفائز، سهند. (۱۳۹۳). تورم و کاهش سرمایه اجتماعی ایران. فصلنامه برنامه ریزی و بودجه، ۱۹ (۴): ۲۱۴-۱۸۳.
- سعادت، رحمان (۱۳۸۵). تخمین سطح و توزیع سرمایه اجتماعی استان ها، رفاه اجتماعی، زمستان، ۶ (۲۳): ۱۹۶-۱۷۳.
- عبداللهی، محمد؛ موسوی، میر طاهر (۱۳۸۶). سرمایه اجتماعی در ایران؛ وضعیت موجود، دورنمای آینده و امکان شناسی گذار، رفاه اجتماعی، تابستان، ۶ (۲۵): ۲۳۴-۱۹۵.
- عنایت اله، سهیل (۱۳۸۸). تحلیل لایه لایه ای علت ها: نظریه و مورد کاوی یک روش شناسی یکپارچه و متحول ساز آینده پژوهی (مجموعه مقالات)، ترجمه مسعود منزوی، مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، جلد اول و دوم.
- غفاری، غلامرضا (۱۳۹۴). سنجش سرمایه اجتماعی کشور (موج دوم). پژوهشگاه فرهنگ و ارتباطات
- قاسمی، حاکم، نیکویه، مهدی، شیرویه پور، شهریار. (۱۴۰۰). راهبردهایی جهت بهبود سرمایه اجتماعی در ایران: رویکردی آینده پژوهانه با کاربری روش تحلیل لایه ای علت. فصلنامه انجمن علوم مدیریت ایران، ۱۶ (۶۳)، ۱۳۵-۱۶۰.
- قاسمی، حاکم؛ نیکویه، مهدی؛ شیرویه پور، شهریار؛ کشاورز ترک، عین الله (۱۳۹۹). بررسی و تحلیل وضعیت سرمایه اجتماعی برای سیاست گذاری در آینده (مورد مطالعه: استان قزوین)، مدیریت سرمایه اجتماعی، زمستان، ۲۴: ۳۴-۶۷.
- قنبری، علی اله. (۱۳۹۴). بررسی موضوع مهاجرت به تهران با استفاده از روش تحلیل لایه لایه علی. آینده پژوهی مدیریت، ۳۶ (شماره ۱ (پیاپی ۱۰۲))، ۴۰-۲۷.
- مجنونی توتاخانه، علی؛ مفرح بناب، مجتبی؛ حامدوران، شیمیا. (۱۳۹۶). تحلیل وضعیت سرمایه اجتماعی در سکونتگاه های شهری میانه اندام مطالعه موردی: شهر بناب. فصلنامه جغرافیا و برنامه ریزی منطقه ای، ۷ (۴): ۳۲-۱۹.
- موسوی خامنه، مرضیه، (۱۳۹۶). مطالعه تطبیقی - تحلیلی رابطه قومیت و سرمایه اجتماعی با شاخص های توسعه یافتگی (شاخص رفاه خانوار) در دو منطقه هندجیان و بهبهان، تهران، دانشگاه الزهراء، دانشکده اقتصاد و حسابداری
- Abbasi, A., Wigand, R. T., & Hossain, L. (۲۰۱۴). Measuring social capital through network analysis and its influence on individual performance. *Library & Information Science Research*, ۳۶(۱), ۷۳-۶۶.
- Abdollahi, M., & Moosavi, M. (۲۰۰۷). Social Capital in Iran: Current Status, Prospect, and Feasibility. *Refahj*, ۶ (۲۵): ۱۹۵-۲۳۴. [in Persian]
- Adam, F., & Rončević, B. (۲۰۰۳). Social capital: recent debates and research trends. *Social science information*, 42(۲), ۱۵۵-۱۸۳.
- Azad, M., Rahmani Firuzjah, A., & Abbasi Asfajir, A. (۲۰۱۹). Investigating the Relationship between Social Capital and Sustainable Urban Development (Case Study: Mazandaran Province). *Urban Sociological Studies*, ۹(۳۰), ۸۹-۱۲۴. [in Persian]
- Bourdieu, P. (۱۹۸۶). *The force of law: Toward a sociology of the juridical field*. Hastings LJ, ۳۸, ۸۰۵.
- Carrillo Álvarez, E., & Riera Romaní, J. (۲۰۱۷). Measuring social capital: further insights. *Gaceta sanitaria*, 31, ۵۷-۶۱.
- Castle, E. N. (۲۰۰۲). Social capital: An interdisciplinary concept. *Rural sociology*, 67(۳), ۳۳۱-۳۴۹.
- Chalabi, M. (۱۳۹۵). *Theoretical and Comparative Analysis in Sociology*, Tehran: Ney Publishing. [in Persian]
- Coleman, J. S. (۱۹۸۸). Social capital in the creation of human capital. *American journal of sociology*, 94, S9۵-S.۱۲۰
- Darvishi, M., Ghaedi, M., Keshishian Sirki, G., Tohid Fam, M. (۲۰۲۰). Sustainable Urban Development Based on Social Capital and Public Trust Indicators, Case Study: District ۲, Tehran. , *Journal of Urban Research and Planning*. ۱۱(۴۰), ۲۰۱-۲۱۶. [in Persian]
- Dini, T. A. (۲۰۰۷). An explanation for falling of social capital in Iran. *refahj*, ۶ (۲۳): ۱۴۷-۱۷۲. [in Persian]

- Enfield, R. P., & Nathaniel, K. C. (۲۰۱۳). Social capital: Its constructs and survey development. *New directions for youth development*, 2013(۱۳۸), ۱۵-۳۰.
- Field, J. (۲۰۰۸). Learning transitions in the adult life course: Agency, identity and social capital. *Learning Transitions in the Adult Life Course: agency, identity and social capital*, ۴۹-۵۷.
- Forsell, T., Tower, J., & Polman, R. (۲۰۲۰). Development of a scale to measure social Capital in Recreation and Sport Clubs. *Leisure Sciences*, 42(۱), ۱۰۶-۱۲۲.
- Ghaffari, G. (۲۰۱۵). *Measuring the social capital of the country (second wave)*. Culture and Communication Research Institute Publications. [in Persian]
- Ghanbari, A. (۲۰۱۵). Investigation of Immigration to Tehran Using Causal Layered Analysis (CLA). *Future study Management*, ۲۶(۱۰۲), ۲۷-۴۰. [in Persian]
- Ghasemi, H., Nikooye, M., Shirviehpour, Sh., & Keshavarz Tork., E. (۲۰۲۰). Investigation and analysis of social capital status for future policy-making (case study: Qazvin province), *Social Capital Management*, winter, ۲۴: ۳۴-۶۷. [in Persian]
- Hoffman, J. (۲۰۱۲). Unpacking images of China using causal layered analysis. *Journal of Futures Studies*, 16(۳), ۱-۲۴.
- Hosseini, A. H, Elmi, Z., & Sharipour, M. (۲۰۰۷). Social Capital Ranking in the Provincial Centers of the Country, *Social Welfare*, fall, ۷۲۶, ۵۹-۸۴. [in Persian]
- Inayatullah, S. (۲۰۰۸). Six pillars: futures thinking for transforming. *Foresight*.
- Inayatullah, S. (۲۰۰۹). Causal layered analysis: An integrative and transformative theory and method. Translated by: Massoud Manzavi, Defense Research Science and Technology Research Center, *Defense Industries Educational and Research Institute*, Volumes I and II. [in Persian]
- Inayatullah, S. (۲۰۱۳). Futures studies: theories and methods. *There's a future: Visions for a better world*, ۳۶-۶۶.
- Khazaei, S., Jalilvan, M. N., Nasrollahi, L. (۱۳۹۴). Theoretical study of the method of layer analysis of causes in the field of futures research. *Quarterly Journal of Future Studies*, Second Year, ۶, ۷۱-۱۰۲. [in Persian]
- Majnouni -Toutakhane, A., Mofareh-Bonab, M., Hamedvaran, S. (۲۰۱۷). Status analysis of social capital in middle cities residential (Case study: Bonab City). *Geography (Regional Planning)*, ۷(۴), ۱۹-۳۲. [in Persian]
- Matthews, P. (۲۰۱۶). Social media, community development and social capital. *Community Development Journal*, 51(۳), ۴۱۹-۴۳۵.
- Moore, S., & Kawachi, I. (۲۰۱۷). Twenty years of social capital and health research: a glossary. *J Epidemiol Community Health*, 71(۵), ۵۱۳-۵۱۷.
- Mousavi Khameneh, M. (۲۰۱۷). *Comparative-analytical study of the relationship between ethnicity and social capital with indicators of development (household welfare index) in the two regions of Hindijan and Behbahan*, Tehran, Al-Zahra University, Faculty of Economics and Accounting. [in Persian]
- Nicholson, M., & Hoyer, R. (۲۰۰۸). Community sport/recreation members and social capital measures in Sweden and Australia. In *Sport and social capital* (pp. ۱۸۵-۲۰۶). Routledge.
- Ostad Rahimi, R., Zali, N. (۲۰۱۳). Investigating the Situation of Urban Social Capital Components in the Central Cities of East Azerbaijan province. *Applied Sociology*, ۲۴ (۱), ۲۰۹-۲۳۰. [in Persian]
- Putnam, R. D. (Ed.). (۲۰۰۴). *Democracies in flux: The evolution of social capital in contemporary society*. Oxford University Press, USA.
- Rahmatollahi, H., Aghamohammadaghaee, E., Balavi, M. (۲۰۱۶). Reducing social capital; state and participation of people. *Social Capital Management*, ۳(۳), ۴۳۵-۴۶۱. doi: ۱۰,۲۲۰۵۹/jscm.۲۰۱۶,۶۰۶۶۶. [in Persian]
- Saadat, R. (۲۰۰۷). The Estimation of Level and Distribution of Social Capital in Iran's Provinces. *Refahj*. ۶ (۲۳): ۱۷۳-۱۹۶. [in Persian]

- Tavana, M., Mehri, A. (۲۰۱۶). Analyze the different aspects of social capital and its impact on security parameters in historic neighborhoods (Case study: the historic fabric of the city of Varamin). *Police Science Quarterly Of East Tehran*, ۳(۹), ۶۳-۹۰. [in Persian]
- Zobeiri, H. & Ebrahimi Pour Faez, S. (۲۰۱۴). Inflation and Reduction of Social Capital in Iran. *JPBUD*. ۱۹ (۴): ۱۸۳-۲۱۴. [in Persian]